

BUDOUCNOST KNIHOVNICKÉ PROFESE

Virginia Walsh

Následující příspěvek je upraveným překladem článku z časopisu IFLA Journal, roč. 23, č. 1 (1997), s. 13-16. V září 1996 byl autorkou přednesen na společném setkání ICA (International Council on Archives – Mezinárodní rada archivů) a IFLA v čínském Pekingu.

Úvod

Před více než šedesáti lety sepsal Lin Yutang¹⁾ svůj recept na ideální mysl jako směs tří zrnků skutečnosti, dvou zrnků snů, tří humoru a dvou citlivosti. V naší úvaze na téma budoucnosti knihovnické profese a snaze o její formulaci by nám takto vyrovnaný přístup jenom prospěl. Nohy musíme mít pevně na zemi a zachovat si tak kontakt s realitou spolu s pochopením problematiky, měli bychom zdokonalit naši předvídatost o věcech budoucích a prokázat citlivost ke kulturním, politickým a ekonomickým odlišnostem jednotlivých států, které dohromady tvoří moderní globální komunitu. Smysl pro humor nám pomáhá udržet si perspektivu.

Kyberprostor

Vývoj moderních informačních technologií dal vzniknout celému novému slovníku. Knihovníci už byli označováni za bojovníky na informační superdálnici, kybernetické knihovníky a navigátory ve znalostní ekonomice. Třebaže jen nemnozí si mohou legitimně přisvojit tento statut v kyberprostoru, všichni by k němu měli směřovat. Nové informační technologie staví celou knihovnickou obec před určitá rizika i před další možnosti. Tyto možnosti musíme využít, v opačném případě bychom riskovali odsunutí naší profese v současném světě na vedlejší kolej.

Ne všichni informační odborníci přijali nové technologie s nadšením. Nedostatek zdrojů spolu s nedostatečným školením mnohým zkomplikovaly situaci. Použijeme-li válečné analogie, řekněme si, že bitevní pole kyberprostoru je zaminováno a nám se již podařilo na několik takových min šlápnout. Autorské právo, ochrana fondů, povinný výtisk, ochrana osobnosti, regulace obsahu a cenzura – to vše jsou oblasti, které volají po rychlém a promyšleném řešení.

Naše dobrodružství v kyberprostoru jsou opodstatněná pouze do té míry, pokud slouží potřebám současných a budoucích uživatelů. Kdo jsou? Co chtějí? Takové musí být naše otázky, chceme-li se pohnout dopředu a přesvědčit vlivné a zdroje poskytující instituce a jednotlivce o tom, že informační odborníci mají ústřední a nezaměnitelnou roli v řízení a poskytování informací.

Řízení digitalizované knihovny vyžaduje podstatný posun v našem přístupu k práci. George Nichols, generální ředitel Australian Archives, tuto pozici shrnul následovně: „...elektronické záznamy mohou být velmi pomíjivé, je velmi snadné je vytvořit i vymazat, média, na kterých jsou uložena, jsou poměrně zranitelná, nejhorší však zřejmě je, že software, pomocí kterého je zajišťován přístup k záznamům a jejich použití, zastarává až s alarmující rychlostí.“²⁾

Regulace obsahu

Regulace obsahu online informací se v poslední době stala kontroverzním tématem na celém světě. Poznámku o nedostatku silničních ukazatelů na „informační superdálnici“ jsme již všichni slyšeli. Mnozí zdůrazňují, že právě anarchie je hlavní silou internetu. Při postupně vrcholící diskusi o usměrňování obsahu se však stále zesiluje tlak na určitou formu organizace informací, která by uživatelům umožnila předem určit povahu informací, které chtějí buď prohlížet, nebo ignorovat. Knihovníci, jakožto poskytovatelé přístupu, neustále zápasí s problémy regulace na internetu, neboť tlak na zpřístupnění digitálních informací je stále o krok napřed před řešeními v oblasti veřejných postupů. Jak se tedy máme postavit k tzv. „společenským normám“, když tuto často diskutovanou koncepci nelze nijak definovat? K odlišnostem v „normách“ nedochází jen mezi jednotlivými státy, ale i v samotném jejich rámci. Ti z nás, kteří mají přístup k internetu, měli možnost sledovat vývoj opatření zabývajících se mravností informací, které jsou součástí zákona o telekomunikacích ve Spojených státech. V Austrálii jsme v průběhu posledních tří let zaznamenali tři návrhy regulace informací poskytovaných online.

Chceme-li nalézt řešení této složité problematiky, budeme v probíhající diskusi potřebovat všechna Lin Yutangova zrnka skutečnosti, snů, citlivosti a humoru, která nám pomohou v boji za svobodu informací a přístup k širokému okruhu dokumentů a současně k pochopení toho, že specifické skupiny uživatelů by měly být před určitými informacemi chráněny. Často citované tvrzení, že technologická řešení technologických problémů se prostě objeví, nás jako by nabádá tuto debatu omezit. My bychom však měli přicházet s vlastními řešeními a spolupracovat při řešení tohoto problému. V mezinárodním měřítku je pak třeba formovat partnerství, která zajistí dosažení globálního řešení toho, co je ve své podstatě globálním problémem.

Autorské právo

Vzhledem k tomu, že informace jsou konvertovány do digitální podoby a stále častěji jsou v této podobě i vytvářeny, se otázka ochrany autorských práv velmi zkomplikovala. V době poměrně nedávné jsme byli svědky výrazné polarizace názorů. Na jedné straně stojí ti, kteří tvrdí, že autorské právo již pozbylo na důležitosti. Z druhé strany zase zaznívají návrhy nových a širších práv, zvýšené ochrany a větší kontroly v rukou vlastníků (držitelů) autorského práva. Jako vždy můžeme řešení hledat kdesi uprostřed.

Z diskuse o problémech autorského práva v Austrálii vyplynulo mimo jiné, že zákon o autorském právu musí být dále schopen efektivně poskytovat spravedlivou a přijatelnou rovnováhu mezi platnými zájmy držitelů práv duševního vlastnictví a veřejným zájmem o spravedlivý a přiměřený přístup k širokému spektru informací.

Řešit otázky autorského práva není v současné době jednoduchý úkol. Přebytek právního žargonu, multiplicita mezinárodních orgánů, ekonomické dopady a politické zájmy, to vše se spojilo v jeden rušivý prvek. Distribuční, komunikační a reprodukční práva vyžadují v digitálním světě společnou intelektuální snahu ze strany knihovníků celého světa a mezinárodní asociace jsou důležitými prostředky pro vytváření přijatelných řešení. Problémy spojené s autorským právem nelze řešit provizoriem, zejména v době, kdy tok informací je více než kdy jindy internacionalizován.

Tradiční role

Zatímco informační společnost projevila v minulých letech určitou posedlost online komunikačními technologiemi, stačí jen zavítat do kterékoli předměstské knihovny, abychom si uvědomili, že ve skutečnosti stále převládá poskytování tradičních knihovnických služeb. Závislost na tradičních „papírových“ materiálech převládá i na univerzitách, školách a v odborných knihovnách. Součástí služeb stále ještě tvoří akvizice, katalogizace a referenční služby. „Papírové“ materiály jsou restaurovány a uchovávány. Ředitelé knihoven mají i nadále povinnost přijímat a propouštět pracovníky, připravovat rozvoj, vymýšlet strategický plán, shánět sponzory a propagovat svou knihovnu na trhu.

Studie z roku 1993, zabývající se projevy z australských knihovnických konferencí uveřejněnými v knihovnických publikacích³⁾, identifikovala pět oblastí, na které se soustředil největší zájem. Asi nás nepřekvapí, že v průzkumu byla jako hlavní zájmová oblast zjištěna sféra elektronických služeb. Za nimi následovaly kvalita a hodnota služeb, asjiští a tichomořští sousedé Austrálie, problémy řízení a konečně i tradiční zájmy knihovnické profese (budování sbírek, bibliografická kontrola apod.). Studii její autor shrnul slovy: „Byl zjištěn jen malý zájem o tradiční dokumenty, které stále tvoří a v dohledné době budou tvořit drtivou většinu našich knihovních sbírek. Mám zde na mysli knihy a další dokumenty tištěné na papíře. Neprojevilo se ani mnoho důkazů zájmu o tradiční uživatele informačních služeb.”

Tato tradiční role nesmí však být ve spěchu při aplikaci nových technologií opomíjena.

Knihovny v rozvojových zemích

Jistě stojí za povšimnutí, že ve výše zmíněné studii se vysoko umístil zájem o australské sousedy z asijské a tichomořské oblasti. Knihovny rozvojových zemí zaujímají v aktivitách knihovnických asociací průmyslového světa zvláštní místo. Dokud, a pokud, tyto země nebudou mít přístup k online technologiím, nebudeme nikdy moci využívat všech výhod přinášejících globální infrastrukturou.

Zároveň s rostoucí poptávkou po online službách ve třetím světě však zůstávají problémy s poskytováním tradičních knihovnických služeb na té nejzákladnější úrovni rozvoje a uchovávání sbírek. O vzdělávání a školení v oblasti knihovnictví je velký zájem a z velké míry závisí na spolupráci průmyslového světa při poskytování různých vzdělávacích programů, které by zajistily přísun schopnostmi vybavených pracovníků do knihoven. Tlak na to, aby bylo vyhověno tradičním knihovnickým službám, vzdělávání a školicím kurzům a aby zároveň bylo dosaženo napojení na online služby, přesahuje možnosti těchto národů. Pomoc poskytovaná jednotlivými zeměmi a IFLA by neměla být kategorizována jako filantropická, ale měla by být vnímána jako nezbytné přispění k většímu prospěchu globální profese a komunity, které slouží. Z této transakce plynou výhody pro obě strany.

IFLA v prvních letech své existence fungovala jako kolegiální fórum pro odborníky z oblasti knihovnictví západních průmyslových států. Od roku 1927 se rozrostla na vskutku mezinárodní orgán a zformovala se do organizace, které se daří identifikovat nejen potřeby třetího světa, ale i povinnosti průmyslového světa tyto potřeby uspokojit. Důkazem zájmu IFLA o rozvojové země bylo vytvoření Core Programme for the Advancement of Librarianship in the Third World (ALP – Ústřední program pro pokrok v oblasti knihovnictví třetího světa) zaměřeného na vzdělávání, školení a rozvoj gramotnosti.

Americký ekonom John Kenneth Galbraith se znovu vrací ke své koncepci soukromého blahobytu a veřejné bídy ve své publikaci *The Good Society*⁴⁾ z roku 1996. Jeho stupnice standardu veřejného života v sobě zahrnuje kvalitu škol, parků, knihoven, policejní ochrany a veřejné dopravy. V rámci mezinárodní komunity jsme všichni obohaceni možností spolupracovat pro obecný prospěch. Zlepšení kvality knihovnických služeb je pro nás pro všechny prioritou a odpovědností, na kterou musí přistoupit i ti, kteří stojí mimo okruh knihovnické profese.

Smysl pro komunitu

Jedna z vysoce pozitivních charakteristik domácí a mezinárodní knihovnické scény je obdivuhodný smysl pro komunitu, který je jedním z rysů knihovnické profese. Tento smysl pro udržování komunity je nesporně naší silnou stránkou, zároveň je však důležité, aby nás tato schopnost neoddalovala od potřeby vstupovat do efektivních partnerství s ostatními členy informačního sektoru, kteří nám mohou pomoci nasměrovat naši činnost do budoucnosti.

Knihovny se zásadní měrou podílejí na rozvoji a udržování „dobré“ společnosti. Nelze je považovat za anachronismus v novém a neohroženém světě kyberprostoru, ale za citlivá závaží, vyvažující potřeby uchovávání našeho národního dědictví, též za pomocníky při rozvoji gramotnosti, za prostředek pro vzdělávání a školení, za rekreační středisko a středisko aktivit společnosti a zároveň za turistickou atrakci. Jak se rozšiřuje přístup k informacím za použití digitálních technologií, roste i poptávka po kni-

hovníckých službách. Orientace na správné informace, spoluvytváření informační gramotnosti a navigace na „superdálnici“, to vše bude zprostředkováváno knihovnami současně s pokračujícím uspokojováním poptávky po tradičních knihovníckých službách. Jsme vystaveni riziku, že současná a budoucí poptávka ještě rozšíří propast mezi informačně chudými a informačně bohatými členy lokální i globální komunity. Zároveň však dnes máme více možností než dříve tuto mezeru překrýt.

Závěrem

Lin Yutang napsal, že skutečnost + sny + humor = moudrost. Reinhold Niebhur, další autor píšící ve třicátých letech dvacátého století, sepsal tuto známou Modlitbu vyrovnanosti: „Bůh obdaruj nás milostí, abychom s vyrovnaností přijímali věci, které se nedají změnit, odvahou, abychom změnili věci, které by změněny být měly a moudrostí, abychom dokázali rozlišit jedno od druhého.”

Při práci na rozvoji naší vize budoucnosti knihoven, při využívání nabízených možností a při vyhýbání se je-

jich úskalím mějme vždy dostatek moudrosti k tomu, aby naše práce byla konána pro dobro všech lidských bytostí, neboť knihovnám jejich místo v samém středu vesmíru bezpochyby náleží.

Literatura:

- 1) LIN YUTANG. *The Importance of Living*. Kingswood : Windmill Press, 1938.
- 2) YORKE, Stephen (ed.). *Playing for Keeps, The Proceedings of an Electronic Records Management Conference Hosted by the Australian Archives*. Canberra, Australia, 8-10 November 1994, p. 4.
- 3) HARVEY, Ross. Information Professionals in Australia. *Australian Library Journal*, November 1993, vol. 42, no. 4, p. 300-308.
- 4) GALBRAITH, J.K. *The Good Society : the Humane Agenda*. New York : Houghton Mifflin, 1996, p. 14.

Přeložila a upravila redakce

